

Албер Камю

Размисли за гилотината

Малко преди войната от 1914 г. един убиец, чието престъпление бе особено отвратително (той бе заклал семейство фермери заедно с децата им), бе осъден на смърт в Алжир. Става дума за селски работник, извършил убийството в някакво опиянение от кръвта, но който бе утежил положението си, като бе обрал жертвите си. По случая се вдигна много шум. Всеобщо бе мнението, че обезглавяването е твърде меко наказание за подобен изверг. Такова било, както ми казаха, и мнението на баща ми, потресен най-вече от убийството на децата. Във всеки случай едно от малкото неща, които изобщо зная за него, е, че за пръв път в живота си поискал да присъства на екзекуцията. Той стана посред нощ, за да отиде на мястото на наказанието заедно с огромна тълпа хора. Онова, което видя там нея сутрин, не сподели с никого. Майка ми само разказва, че се втурнал като вихър с разкривено лице, отказал да говори, полегнал за малко на леглото и изведнъж започнал да повръща. Той бе открил истината, скрита под надутите формулировки, с които я прикриваха. Вместо да мисли за закланите деца, той вече непрекъснато мислеше само за това трясещо се тяло, което бяха хвърлили върху дръвника, за да му отсекаат главата.

Вероятно този ритуален акт е доста ужасяващ, щом е успял да преодолее възмущението на един прост и справедлив човек и щом наказанието, което е смятал сто процента заслужено, в последна сметка не е произвело върху него друго впечатление, освен че му е обърнало вътрешностите. Когато висшата справедливост предизвиква само гадене у честния човек, когото тя е призована да защитава, изглежда трудно да се твърди, че тя е предопределена, каквато би трябвало да бъде функцията ѝ, да вдвоява мир и ред в града. Напротив, става ясно, че то е не по-малко отблъскващо, отколкото престъплението, и че новото убийство далеч не само не поправя оскърблението, нанесено на обществото, но и прибавя нов позор към първия. Това е толкова вярно, щото никой не смее да говори направо за тази церемония. Натоварените да говорят чиновници и журналисти сякаш имат съзнанието за едновременно срамното и провокиращо нещо, проявяващо се в нея, и са създали за случая някакъв ритуален език, сведен до стереотипни формулировки. Така ние четем на закуска, накрая на вестника, че осъденият е „платил дълга си към обществото“ или се е „изкупил“, или „в пет часа присъдата бе изпълнена“. Чиновниците третираат осъдения като „заинтересувания“ или „пациента“, или го обозначават със съкращение. За смъртното наказание се пише само, ако мога така да кажа, под сурдинка. В нашето твърде

цивилизовано общество ние познаваме, че дадено заболяване е сериозно по това, че не смеем да говорим за него направо. В миналото буржоазните семейства са се ограничавали да казват, че голямата дъщеря има слаби гърди или че бащата страда от „бучка“, защото туберкулозата и ракът били смятани за малко срамни болести. Това несъмнено е още по-вярно при смъртното наказание, след като всички се стараят да говорят за него само с евфемизми. За политическото тяло то е същото, каквото е ракът за човешкото, с тази разлика само, че никой никога не е говорил за необходимостта от рака. Напротив, обикновено никой не се колебае да представя смъртното наказание като нещо за жалост нужно, което узаконява убийството, тъй като е необходимо, но мълчим по въпроса, защо това е за съжаление.

Напротив, моето намерение е да говоря сурово. Не от любов към скандала, нито, както мисля, поради вродена нездрава склонност. Като писател винаги съм се ужасявал от притворството; като човек смятам, че отблъскващите страни на нашето положение, ако са непреодолими, трябва да бъдат посрещнати единствено с мълчание. Но когато мълчанието или езиковите уловки съдействат за поддържането на една грешка, която следва да бъде поправена, или нещастие, което може да бъде облекчено, няма друг изход, освен да се говори ясно и да се изложи на показ мръсотията, скрита под дрехата на думите, Франция поделва заедно с Испания и Англия честта да бъде една от последните страни от отсамната страна на желязната завеса, запазили смъртното наказание в наказателния си арсенал. Просъществуването на този примитивен обред у нас е станало възможно само поради безгрижието или незнанието на общественото мнение, реагиращо само чрез тържествените фрази, които са му били втълпени. Когато въображението спи, думите се изпразват от смисъла си: един глух народ отбелязва разсеяно осъждането на един човек. Но да покажат машината, да докоснат дървото и желязото, да чуят звука от падащата глава и внезапно пробуденото обществено въображение ще отхвърли едновременно и речника, и наказанието.

Когато в Полша нацистите извършвали публични екзекуции на пленници, за да попречат на тези пленници да крещат думи на бунт и свобода, те им запушвали устата с превръзка, напоена с гипс. Безочливо би било да се сравнява съдбата на подобни невинни жертви с тази на осъдените престъпници. Но освен че престъпниците не са единствените, които у нас отиват на гилотината, методът е същият. Ние задушаваме под смекчени фрази наказанието, чиято законност би могла да бъде потвърдена само след като сме го изследвали в неговата същност. Не само

не трябва да казваме, че смъртното наказание е на първо място необходимо и следователно за него не бива да се говори, а напротив, трябва да говорим какво представлява всъщност то и да решим тогава дали трябва да бъде смятано за необходимо такова, каквото е.

Що се отнася до мен, аз го смятам не само за ненужно, но и дълбоко вредно и трябва да подчертая това свое убеждение, преди да се спра на самата тема. Не би било честно да кажа, че съм стигнал до своето заключение след седмици на разследвания и проучвания, които посветих на този въпрос. Но също така нечестно е да припиша убеждението си само на едната чувствителност. Напротив, далеч съм, доколкото е възможно, от разнеженото умиление, толкова скъпо на хуманистите, където стойностите и отговорностите се смесват, престъпленията се изравняват, невинността загубва в последна сметка правата си. Не вярвам, противно на мнозина именити съвременници, че човекът е по природа обществено животно. Всъщност мисля точно обратното. Но вярвам, което е нещо съвсем различно, че той вече не може да живее извън обществото, чиито закони са необходими за физическото му оцеляване. Следователно отговорностите трябва да бъдат поставени според един истински и разумен мащаб от самото общество. Но законът намира върховното си оправдание в доброто, което прави или не прави на обществото в дадени място и време. Години наред аз не можах да видя в смъртното наказание друго освен непоносимо за въображението мъчение и някакъв ленив хаос, който моят разум осъждаше. Въпреки това бях склонен да смятам, че въображението влияе на преценката ми. Но в действителност не открих нищо през тези седмици, което да не засили убеждението ми или да промени доводите ми. Напротив, към моите аргументи се прибавиха други. Днес напълно споделям възгледа на Кюстлер: смъртното наказание скверни нашето общество и неговите защитници не могат да го оправдаят с доводите на разума. Без да подемам решителна пледоария, без да трупам факти и цифри, които могат да имат двойко приложение, още повече ненужни поради точността на Жан Блош-Мишел, ще изложа само разсъждения, които ще доразвият тези на Кюстлер и подобно на последните ще ратуват за незабавно премахване на смъртното наказание.

Знаем, че основният аргумент на защитниците на смъртната присъда е показността на наказанието. Главите не се секат само за да бъдат наказани носителите им, но за да бъдат сплашени посредством ужасяващия пример онези, които биха се изкушили да ги последват. Общество то не си отмъщава, то иска само да предотврати. То размахва главата, за

да може кандидат-убийците да видят бъдещето си и да се разколебаят.

Този аргумент би бил впечатляващ, ако не бяхме длъжни да констатираме:

Първо, че, самото общество не вярва в показността, за която говори.

Второ, че не е доказано смъртното наказание да е разколебало дори един убиец, решен да стане такъв, докато е очевидно, че то е упражнило само хипнотично въздействие върху хилядите други престъпници.

Трето, че във всяко друго отношение представлява отблъскващ пример, чиито последици са непредсказуеми. На първо място обществото не вярва на онова, което говори. Ако то наистина си вярваше, щеше да показва главите. То щеше да отреди на екзекуциите същите рекламни кампании, предназначени обикновено за националните тържества или за новите марки аперитив. Напротив, известно е, че у нас екзекуциите вече не са публични и се извършват в двора на затвора пред ограничен брой специалисти. По-малко се знае защо и откога. Става дума за сравнително скорошна мярка. Последната публична екзекуция през 1936 г. бе тази на Вейдман, извършител на няколко убийства, чиито подвизи го бяха направили известен. Нея сутрин множество хора се тълпяха във Версай и сред тях имаше доста фотографии. Между мига, когато Вейдман беше изведен пред тълпата, и мига, когато бе обезглавен, бе разрешено да се правят снимки. Няколко часа по-късно „Пари-Соар“ публикува няколко страници снимков материал, отразяващ това любопитно събитие. Добрите парижани тогава си дадоха сметка, че леката прецизна машина, с която екзекуторът си служеше, бе толкова различна от историческия ешафод, колкото може да бъде един „Ягуар“ от нашите стари „Дион-Бутон“. Управата на затвора и правителството, противно на всички очаквания, възприеха много зле тази превъзходна реклама и завикаха в един глас, че пресата е искала да погъделичка садистичните инстинкти на читателите. Тогава се взе решение екзекуциите да не бъдат публични, разпоредба, която малко по-късно значително улесни работата на окупаторите.

Логиката в този случай не бе на страната на законодателя. Напротив, би трябвало да се даде медал на директора на „Пари-Соар“, за да бъде окуражен следващия път още повече да се старее. Ако целта е наказанието да служи за пример, всъщност трябва не само да се увеличи броят на фотографите, но и да се монтира машината на специален ешафод на площад Конкорд в два часа следобед, да се покани целият народ и церемонията да се запише от телевизията за отсъстващите. Това

трябва да се направи или да се спре да се говори за представителност. По какъв начин едно убийство, извършено нощем в двора на затвора, би могло да служи за назидание? Нещо повече, нима то изпълнява задачата периодично да осведомява гражданите за това, че ще умрат, ако им се случи да убият някого; бъдеще, което би могло да бъде обещано и на онези, които не убиват. За да стане наказанието наистина назидателно, то трябва да бъде ужасяващо. Тийо дьо ла Бувери, народен представител през 1791 г. и защитник на публичните екзекуции, беше по-логичен, когато заяви в Народното събрание: „Необходим е ужасен спектакъл, за да се обуздае народът.“

А днес – никакъв спектакъл, едно наказание, известно на хората само по слухове и от време на време по съобщението за някоя екзекуция, маскирано под смекчени формулировки. По какъв начин бъдещият престъпник би имал в съзнанието си, в момента на престъплението, санкцията, която с всички сили се мъчим да направим колкото се може по-абстрактна? И ако наистина желаем той да запази завинаги в съзнанието си този спомен, за да може първо да обуздае, а после да преобърне едно свирепо намерение, нима не трябва да се стремим дълбоко да запечатаме това наказание и ужасната му реалност във всички усещания с всички средства на образа и езика?

Вместо смътните позовавания на някакъв дълг, който някой същата сутрин е платил на обществото, не би ли бил по-ефикасен примерът, възползвайки се от един толкова удобен случай, да припомним на всеки данъкоплатец в подробност какво го очаква? Вместо да кажем: „Ако убиете, ще свършите на ешафода“, нима не е по-добре да му кажем например: „Ако убиете, ще бъдете хвърлен в затвора с месеци или години, разкъсан между невъобразимо отчаяние и възобновяващ се ужас, докато една сутрин ние ще се вмъкнем в килията ви, след като сме събули обувките си, за да можем по-добре да ви изненадаме в съня, който ще ви обори след тревогите на нощта. Ще се нахвърлим върху вас, ще ви вържем ръцете на гърба, ще отрежем с ножица яката на ризата ви и косите на врата, ако има такива. Загрижени за съвършенството в изпълнението, ще вържем ръцете ви с ремъци, така че ще бъдете принуден да стоите приведен и по такъв начин тилът ви ще бъде оголен. След това ще ви понесем с тъмничарите, които ще ви поддържат от двете страни, с крака, които ще се влачат след вас, по коридорите... После, под лунното небе, един от екзекуторите ще ви сграбчи за дъното на панталоните и ще ви хвърли направо върху една дъска, докато друг ще намества главата ви в кръглото отверстие, а трети ще пусне от височина два метра и

двадесет шестдесеткилограмовия нож, който ще пререже главата ви като с бръснач.“

За да бъде примерът още по-добър, за да може ужасът, който той събужда, да се превърне във всеки един от нас в сила, достатъчно сляпа, за да противостои, когато трябва, на непреодолимото желание за убийство, би трябвало да отидем още по-далеч. Вместо да се хвалим с присъщата ни претенциозна несъзнателност, че сме измислили този бърз и хуманен начин да убиваме осъдените, би трябвало да разпространим в хиляди екземпляри в училищата и факултетите свидетелствата и медицинските заключения, описващи състоянието на тялото след екзекуцията. Бихме препоръчали най-вече отпечатването и разпространението на едно неотдавнашно съобщение до Медицинската академия, направено от докторите Пиедьолиевр и Фурние. Тези смели лекари, повикани в интерес на науката да прегледат телата на наказаните след екзекуцията, счели за свой дълг да обобщат ужасните си наблюдения: „Ако си позволим да изкажем мнението си по този въпрос, подобни гледки са непоносимо мъчителни. Кръвта блика от съдовете в ритъма на прерязаните каротиди, после се съсирва. Мускулите се свиват и техният гърч е покъртителен; вътрешностите трептят вълнообразно и сърцето бие с неравномерен, непълен, поразителен ритъм. В дадени моменти устата се свива в ужасяваща гримаса. Вярно е, че на тази отрязана глава очите са неподвижни и зениците разширени: те не са зрящи и въпреки липсата на кадавърна опалесценция, в тях няма движение: бистротата им е жива, но втрещеността им е мъртвешка. Всичко това може да трае минути, дори часове в някои редки случаи: смъртта не настъпва моментално... Така всеки жизнен орган преживява обезглавяването. За лекаря остава само впечатлението за отвратителен експеримент, за някаква убийствена вивисекция, последвана от скоропостижно погребение.“

Съмнявам се, че има много читатели, които да прочетат, без да побледнеят, този ужасен доклад. Следователно можем да разчитаме на надидателната му сила и възможностите му за сплашване. Нищо не пречи към него да се прибавят свидетелствата на очевидци, които ще усилят достоверността на лекарските наблюдения. Говори се, че след изпълнение на наказанието лицето на Шарлот Корде поруменяло от псувнята на палача. Не бихме се изненадали, ако чуем по-скорошни наблюдатели. Един помощник-палач, следователно стоящ далеч от подозренията в романтичност и чувствителност, описва така онова, което е бил задължен да наблюдава: „Това бе затворник, обзет от истинска криза на делириум тремс, който бе хвърлен под ножа. Главата умира веднага. Но тялото

буквално отскача в коша, напъва въжетата. Двадесет минути по-късно, на гробищата, то още потръпва. “Сегашният свещеник на Санте, негово преподобие Девойод, който не изглежда да се противопоставя на смъртното наказание, в книгата си „Престъпниците“ дава описание, което отива далеч и подновява историята за осъдения Лангий, чиято отрязана глава отвръщала на името си. „В утрото на екзекуцията осъденият беше в много лошо настроение и се отказа от подкрепата на религията. Познавайки дълбините на сърцето му и любовта към жена му, чиито чувства бяха силно християнски, ние му казахме: «Хайде, от обич към жена ви, покайте се, преди да умрете», и осъденият се съгласи. Той дълго се моли пред разпятието, после като че престана да ни обръща внимание. Докато го екзекутираха, ние стояхме недалеч от него: главата му падна в коритото, поставено пред гилотината, и тялото веднага бе хвърлено в коша: но противно на обичая кошът бе затворен, преди главата да бъде поставена в него. Помощникът, който носеше главата, трябваше да изчака малко отново да отворят коша; или за кратък отрязък от време имахме възможността да видим очите на осъдения, втречени умолително в мен, като че искаха прошка. Несъзнателно ние прекръстихме за благословия главата и тогава, след това, клепачите трепнаха, изразът на очите се смекчи, после погледът, останал изразителен, се изгуби...“ Читателят ще приеме според вярата си обяснението, предложено от свещеника. Но поне тези очи, „останали изразителни“, не се нуждаят от никакво тълкуване.

Бих могъл да добавя други свидетелства, също толкова кошмарни. Но що се отнася до мен, не искам да се разпростирам. Най-последно аз не твърдя, че смъртното наказание е образец и възприемам това мъчение такова, каквото е, една дебелашка хирургическа намеса, осъществена по начин, отнемаш цялата ѝ нравоучителност. Напротив, обществото и държавата, които са се нагледали на какво ли не, могат да понесат тези подробности и тъй като проповядват необходимостта от пример, би трябвало да се опитат да накарат всички да ги понесат, така че да са в течение и открай време тероризираното население да стане изцяло францисканско. Кого се надяваме да сплашим, другояче казано, чрез този непрекъснато скриван образец, чрез заплахата за едно наказание, представено като бързо и безболезнено и изобщо по-поносимо от рака, чрез това изтезание, увенчано с цветята на красноречието. Определено не тези, които минават за честни (и някои от тях наистина са такива), тъй като те обикновено по това време спят, които не са били предизвесчени за великия пример, които ще дъвчат филиите си по време на

скоропостижното погребение и ще бъдат осведомени за делото на правосъдието единствено в случай, че четат вестници, посредством сладникаво съобщение, което ще се стопи като бучка захар в паметта им. При все това тези кротки създания са ония, които извършват най-голям процент от убийствата. Мнозина от посочените честни хора са престъпници, без да го съзнават. Според един съдия в преобладаващата си част престъпниците, които той познавал, не знаели, докато се бръснели сутрин, че вечерта ще извършат престъпление. В името на назиданието и сигурността следователно би било разумно, вместо да разкрасяваме истината, да покажем истинското лице на осъдения на всички нас, които се бръснем сутрин.

Нищо подобно не става. Държавата прикрива екзекуциите и обгръща с мълчание тези текстове и тези свидетелства. Следователно тя не вярва в назидателната стойност на наказанието, освен по традиция и без да си дава труда да размисли. Престъпникът бива убит, защото така се е правило векове наред, и освен това бива убит по правила, установени още в края на XVIII век. По инерция се подемат аргументи отпреди векове, без да им се противоречи с нормите, които еволюцията на обществената чувствителност правят неизбежни. Прилага се един закон, без той да се обмисли, и нашите осъдени мрат в името на теория, в която палачите не вярват. Ако те вярваха, това щеше да се чуе и най-вече да се види. Но гласността, освен че събужда всъщност садистичните инстинкти, чиито последици са непредсказуеми и които накрая се задоволяват чрез извършването на ново убийство, има опасност да предизвика възмущение и погнуса в средите на общественото мнение. Би станало потрудно да се провеждат верижни екзекуции, както днес това се прави у нас, ако тези екзекуции стават живи картини в общественото въображение. Онзи, който отпива от кафето си, докато чете, че е било въздадено правосъдие, би повърнал при най-малката подробност. И текстовете, които цитирах, ще направят да изглеждат смешни някои професори по криминално право, които в очевидната си неспособност да оправдаят това анахронично наказание, се утешават, заявявайки заедно със социолога Тарде, че е по-добре да убиеш, без да причиняваш страдание, отколкото да причиняваш страдание, без да убиваш. Ето защо трябва да се съгласим с позицията на Гамбета, който като противник на смъртното наказание гласува срещу проектозакон, отнасящ се до забраната да се отразяват в печата екзекуциите, като заяви: „Ако премахнете ужаса от спектакъла, ако екзекутирате вътре в затворите, вие ще задушите обществения порив на възмущение, проявяващ се в последните години, и ще

затвърдите смъртното наказание.“

Всъщност или трябва да се убива публично, или да се признае, че нямаме право да убиваме. Щом обществото оправдава смъртното наказание чрез необходимостта от назидание, то самото би трябвало да се оправдае, като направи гласността необходима. То всеки път трябва да показва ръцете на палачите и да задължи твърде деликатните граждани да гледат заедно с всички онези, които в различна степен са подстрекавали този палач. В противен случай то ще признае, че убива, без да знае нито какво приказва, нито какво прави, или като знае, че тези отвратителни церемонии не само че не сплашват общественото мнение, но само да възбудят престъпността или да го хвърлят в смут. Кой може да усети това по-остро от съдията, господин съветника Фалко, върху чието смело признание заслужава да се помисли: „Единствения път в моята кариера, когато взех решение против смекчаване на наказанието и за езекутирането на подсъдимия, мислех, че въпреки моята позиция ще присъствам хладнокръвно на езекуцията. Самият човек беше твърде безинтересен: той беше измъчвал дъщеричката си и накрая я бе хвърлил в кладенеца. Е, добре! След неговата езекуция седмици и дори месеци наред нощем ме преследваше този спомен... Както всички останали, и аз съм воювал и съм виждал как умират невинни младежи, но мога да кажа, че пред този ужасен спектакъл никога не съм имал такива угризения, каквито изпитах по време на това административно убийство, наречено смъртно наказание.“

Следователно защо обществото би трябвало да вярва в това назидание, след като то не спира престъпността и резултатите от него, ако има такива, са невидими? Смъртното наказание не би могло да сплаши на първо място онзи, който не знае, че ще убие, който изведнъж се решава да действа и се подготвя като в треска или натрапчива невроза, нито този, който, отивайки на среща, за да получи обяснение, носи оръжие, за да сплаши неверницата или противника, и си служи с него, без да го е искал или без да е съзнавал, че го иска. То не би могло, накратко, да сплаши човек, извършил престъпление като сполетян от нещастие. Това значи да кажем, че в повечето случаи е безсилно. Справедливо е да отбележим, че у нас то рядко се прилага в подобни случаи. Но дори от това „рядко“ ни ползват тръпки.

Дали поне то сплашва онази порода престъпници, върху които твърди, че оказва влияние и които живеят от престъплението? Нищо не е по-малко сигурно от това. Можем да прочетем у Кьостлер, че докато езекутирали джебчиите в Англия, други крадци упражнявали уменията

си сред тълпата, заобиколила ешафода, където бесели техния събрат. Статистика от началото на века в Англия, сочи, че от 250 обесени 170 преди това са присъствали лично на едно или две смъртни наказания. Още през 1886 от 167 осъдени на смърт в затвора в Бристол 164 били присъствали пай-малкото на една екзекуция. Такива проучвания не могат да бъдат направени във Франция поради секретността, която обхваща екзекуциите. Но те дават основание да се мисли, че в деня на екзекуцията вероятно баща ми е бил заобиколен от мнозина бъдещи престъпници и те не са повръщали. Публичните екзекуции сплашват само нерешителните, които не са склонни към престъпления, и отстъпва пред непреклонните, чийто именно брой става въпрос да се намали. В тази книга, както и в специализираните издания, могат да се намерят напълно убедителни в това отношение цифри и факти.

Не можем все пак да отречем, че хората се страхуват от смъртта. Лишаването от живот е наистина най-висшето наказание и би трябвало да породи в тях пределен ужас. Страхът от смъртта, идващ от най-тъмните дълбини на човека, го опустошава; инстинктът за живот, когато е заплашен, обезумява и се бори, обхванат от най-мъчително безпокойство. Следователно законодателят е имал основание да смята, че неговият закон действа върху един от най-загадъчните и най-въздействащи двигатели на човешката природа. Но законодателят е винаги по-елементарен от природата. Когато се вмъква, за да се опита да възцарува в тъмните страни на съществуването, той още повече рискува да се окаже безсилен да намали сложността, която иска да командва.

Ако страхът от смъртта всъщност е очевиден, друг въпрос е, че този страх, колкото и силен да е, никога не е успявал да обезсърчи човешките страсти. Бейкън има право да каже, че не съществува толкова слаба страст, която да не може да се противопостави и да овладее страха от смъртта. Отмъщението, любовта, честта, страданието, друг страх тържествуват над него. Това, което любовта към друго същество или към родината, или опиянението от свободата успяват да направят, как така алчността, омразата, ревността да не са в състояние да сторят? От векове насам смъртното наказание, придружавано понякога от варварски изтънчености, се опитва да излезе наглава с престъпността: и все пак престъпността упорства. Защо? Защото инстинктите, които се борят у човека, не са, както иска законът, постоянни сили в състояние на равновесие. Те са променливи, умират и тържествуват последователно и техните периодични дисбаланси подхранват жизнеността на духа така, както електрическите трептения на достатъчно близко разстояние образуват ток.

Да си представим серията трептения между желанието и липсата на апетит, между решителността и отказа, през които всички ние минаваме за един-единствен ден, да умножим до безкрайност тези трептения и ще получим представа за психологичното размножение. Тези дисбаланси обикновено са твърде мимолетни, за да позволят на една-единствена сила да овладее цялото същество. Но случва се една от душевните сили да се разрази така, че да заеме цялото поле на съзнанието: никакъв инстинкт, било този за живот, не може тогава да противостои на тиранията на такава непреодолима сила. За да бъде смъртното наказание наистина плашещо, би трябвало човешката природа да е различна и да бъде толкова устойчива и ясна като самия закон. Но тогава тя би била мъртва природа.

А тя не е. Затова, колкото и изненадващо да изглежда на този, който не е наблюдавал, нито пък е изпитвал лично човешката сложност, убиецът в повечето случаи се чувства невинен, когато убива. Всеки престъпник се оправдава преди произнасянето на присъдата. Той се смята ако не в правото си, то поне извинен от обстоятелствата. Той нито мисли, нито предвижда; когато мисли, то е, за да предвиди, че ще бъде напълно или отчасти оправдан. Как би могъл да се бои от нещо, което смята за крайно невероятно? Той ще се страхува от смъртта след присъдата, а не преди престъплението, Следователно, за да всява страх, законът би трябвало да не оставя никакъв изход на убица, да бъде от самото начало неумолим и да не признава, в частност, никакво смекчавашо вината обстоятелство. Кой у нас би дръзнал да го поиска?

Дори ако би го направил, ще трябва да се съобрази с друг парадокс на човешката природа. Инстинктът за живот, колкото и да е фундаментален, е не повече от друг един инстинкт, за който психолозите в училище не говорят: инстинкта за смъртта, който изисква в даден момент разрушението на самия себе си и на другите. Вероятно желанието за убийство, често съвпада с желанието самия ти да умреш или да изчезнеш. Инстинктът за съхранение по такъв начин бива дублиран в различни степени от инстинкта за разрушение. Последният единствен успява да обясни напълно множеството извращения, от алкохолизма до наркотиците, които водят до съзнателно погубване на личността. Човек иска да живее, но е безполезно да се смята, че това желание подчинява всичките му действия. Той също така желае да бъде нищо, стреми се към непоправимото и смъртта заради самата нея. Понякога се случва престъпникът да желае не само престъплението, но и нещастieto, което го придружава, дори и най-вече когато това нещастие е прекомерно. Когато това странно

желание набъбва и се възцарява, не само че перспективата за осъждане-то на смърт не би възпряла престъпника, но е вероятно тя да прибави нещо към умопомрачението, в което той потъва. Тогава, в известен смисъл, човек убива, за да умре.

Тези особености са достатъчни да обяснят, че едно наказание, пресметнато да сплашва нормалните хора, се оказва в действителност напълно лишено от стръв за психологията на средния човек. Всички статистики без изключение, както аболиционистките, така и останалите, сочат, че няма връзка между премахването на смъртното наказание и престъпността. Последната нито се увеличава, нито намалява. Гилотината съществува, престъпността също; между двете няма друга видима връзка освен закона. Всичко, което можем да заключим от цифрите, отдавна подредени от статистиката, е следното: векове наред сме наказвали със смърт престъпления, различни от убийството, и върховното наказание, прилагано дълго време, не е спомогнало да изчезне нито едно от тези престъпления. От векове насам те не се наказват със смърт. Увеличили са се по брой, а някои дори са намалели. По същия начин векове наред убийството е било наказвано със смърт и все пак породата на Каин не е изчезнала. В тридесетте и три премахнали смъртното наказание страни или там, където вече не си служат с него, броят на убийствата в последна сметка не се е увеличил. Кой би могъл да заключи след всичко това, че смъртното наказание е наистина сплашващо?

Консерваторите не могат да отречат нито тези факти, нито тези цифри. Единственият и последен отговор е показателен. Той обяснява парадоксалното отношение на едно общество, толкова старателно криещо екзекуциите, които твърди, че извършва за назидание. „Нищо не доказва всъщност, казват консерваторите, че смъртното наказание служи за пример; дори е сигурно, че хиляди убийци не са били сплашени. Но ние не можем да знаем за онези, които то е сплшило; следователно нищо не доказва, че то не може да служи за назидание.“ И така върховното наказание, онова, от което следва абсолютното обезправяване на осъдения и което присъжда тази върховна привилегия на обществото, не почива върху нищо друго освен на една недоказана вероятност. Смъртта, тя няма нито степени, нито вероятности. Тя сковава всичко, вината, както и тялото, в окончателно вцепенение. Ала все пак се присъжда у нас в името на една случайност и на едно изчисление. Дори в това изчисление да има смисъл, не би ли била нужна твърда увереност, за да се присъди най-сигурното – смъртта? И все пак осъденият бива разрязан на две не толкова заради престъплението, което е извършил, колкото в името на

престъпленията, които биха били извършени, а не са били, които биха били, а не са. Несигурността в най-широкия смисъл в този случай оправдава най-неумолимата несигурност.

Не съм единственият, който се чуди на това толкова опасно противоречие. Самата държава го осъжда и обременената съвест на свой ред обяснява противоречието в поведението ѝ. Тя премахва всяка гласност от екзекуциите си, защото не може да твърди, в лицето на фактите, че те някога са служили за сплашване на престъпниците. Тя не може да избяга от дилемата, в която я е вкарал Бекариа, когато пише: „Ако е важно често да се показват на народа доказателства за власт, то тогава наказанията трябва да бъдат честни: но би трябвало и престъпленията да бъдат такива, нещо, което ще докаже, че смъртното наказание съвсем не прави впечатлението, което би трябвало, откъдето следва, че то е едновременно ненужно и необходимо.“ Какво може да направи държавата с едно ненужно и необходимо наказание, освен да го скрие, без да го премахне? По такъв начин тя ще го запази, малко встрани, не без известно неудобство, със сляпата надежда, че някой ден поне един човек ще възпре поради съображения, свързани с наказанието, смъртоносния си порив и така ще оправдае, без никой някога да узнае, един закон, който вече няма на своя страна нито разума, нито опита. За да продължава да твърди, че гилотината служи за назидание, държавата е принудена да умножава съвсем реални убийства с цел да избегне едно неизвестно убийство, за което не знае и няма никаква възможност някога да знае дали има и най-малката вероятност да бъде извършено. Странен закон наистина, който познава убийството, което следва от него, и е навеки неведом за онова, което предотвратява.

Какво ще остане тогава от силата на този пример, ако се докаже, че смъртното наказание има друго, съвсем реално въздействие, което приизява хората до срама, лудостта и убийството?

Можем вече да проследим назидателните последици от тези церемонии в общественото мнение, проявите на садизъм, които те събуждат, ужасното тщеславие, което предизвикват у някои престъпници. Никакво благородство няма около гилотините, а само отвращение, презрение или най-долно злорадство. Тези последици са познати. Благоприличието също така е повелило гилотината да се измести от площада пред кметството към градските врати и после към затворите. По-малко сме осведомени за чувствата на онези, чийто занаят е да присъстват на такива представления. Нека тогава да чуем директора на затвор, англичанин, който признава, че изпитва „остро чувство на личен срам“, и свещеника, който

говори за „ужас, срам и унижение“. Да си представим най-вече чувствата на човека, който убива по поръчка, искам да кажа палача. Какво да мислим за чиновниците, които наричат гилотината „дърворезачка“, а осъдения „клиент“ или „колет“. Освен онова, което мисли свещеникът Бела Жюст, изповядал повече от тридесет осъдени: „Жаргонът на съдиите не отстъпва по цинизъм и вулгарност на този на престъпниците.“ На последно място, ето съображенията на един от нашите помощник-екзекутори за пътуванията му в провинцията: „Когато тръгнахме на път, това бяха истински увеселения. Такситата, добрите ресторанти ни принадлежаха.“ Същият казва по повод сръчността, с която палачът пуска острието: „Можехме да си позволим лукса да дърпаме клиента за косата.“

Безнравствеността, проявена тук, има други, още по-дълбоки страни. Дрехите на осъдения принадлежат поначало на палача. Дебле-баща ги закачал всичките в една дървена барака и отивал от време на време да ги погледа. Ето какво твърди нашият помощник-палач: „Новият палач е луд по гилотината. Понякога той стои в дома си по цели дни, седнал на стол, съвсем готов, с шапка и пардесю, и чака повикването на министъра.“

Да, ето човека, за когото Жозеф дьо Метр казваше, че за да съществува, е необходимо специално постановление за божествената власт, без която „редът отстъпва място на хаоса, тронове се сгромолясват и обществото изчезва“. Ето човека, посредством когото обществото се отървава изцяло от виновния, след като палачът подписва освобождаването на затворника и един свободен човек е поставен зависим от неговата воля. Прекрасният и тържествен пример, измислен от нашите законодатели, има най-малкото един сигурен ефект и това е да принизи или унищожи човешкото качество и разума на тези, които пряко му сътрудничат. Става дума, ще кажат, за изключителни същества, които намират призвание в това падение. Ще го повтарят по-рядко, когато узнаят, че стотици хора безплатно си предлагат услугите да станат палачи. Хората от нашето поколение, преживели историята от последните години, няма да се учудят на тази информация. Те знаят, че зад спокойните и близки лица дреме инстинктът за мъчения и убийство. В наказанието, което претендира, че сплавя неизвестния убиец, с положителност намират призиванието си на убийци други по-реални чудовища. След като сме в положение да оправдаваме нашите най-жестоки закони чрез вероятностни съображения, нека не се съмняваме, че от стотиците хора, чиито услуги сме отклонили, поне един е трябвало да утоли по друг начин кръвавите инстинкти, които гилотината е събудила у него.

Следователно, щом искат да запазят смъртното наказание, нека поне ни спестят лицемерното оправдание, че служи за пример. Нека назовем с истинското му име това наказание, на което отказваме всякаква гласност, това назидание, което не достига до честните хора, щом са такива, но привлича тези, които вече не са такива, и кара да деградират или да се побъркват онези, които му помагат. Това е наказание, наистина ужасно физическо и духовно мъчение, но то не предлага никакво друго сигурно въздействие, освен покваряващо. То наказва, но не предотвратява, когато не събужда инстинкта за убийство. То сякаш не съществува, освен за онзи, който го изтърпява в душата си месеци или години наред, в тялото си през отчаяния и жесток час, когато го разрязват на две, без да му отнемат живота. Да го наречем с истинското му име, което поради липса на други достойнства ще му даде поне истинност, и да признаем какво в действителност представлява то: едно отмъщение.

Наказанието, което възмездява без предупреждение се нарича всъщност отмъщение. Това е почти математически отговор, който обществото дава на онзи, който престъпи първичния му закон. Този закон е стар колкото човека и се нарича възмездие. Който ми причини зло, също трябва да страда; който ми е извадил едното око, трябва да стане едноок; който е убил, трябва да умре. Става дума за чувство, и то за особено силно чувство, а не за принцип. Възмездието е от порядъка на природата и инстинкта, то не е от порядъка на закона. Законът, по определение, не може да се подчинява на същите правила като природата. Ако убийството е заложено в човешката природа, законът не е създаден да подражава или да възпроизвежда тази природа. Той е създаден, за да я поправя. Докато възмездието се ограничава само да утвърди и да даде силата на закон на един чисто природен порив. Ние всички сме изпитали този порив, често за наш срам, и познаваме силата му: той достига до нас от дебрите на примитивното. В този смисъл ние, останалите французи, които основателно се възмущаваме, виждайки как кралят на петрола в Саудитска Арабия славослови международната демокрация и поверява на месаря задачата да отреже със сатъра ръката на крадеца, живеем в някакво средновековие, което дори не предлага утешенията на вярата. Ние все още определяме правото според правилата на една дебелашка аритметика. Бихме ли могли поне да кажем, че тази аритметика е точна и елементарното право, дори сведено до законно отмъщение, е опазено от смъртното наказание? Трябва да отговорим, че не е.

Да оставим настрана факта, че законът за възмездието е неприложим и също така е преувеличено да се накаже подпалвачът, като се

запали и неговата къща, както е недостатъчно да се накаже крадецът, като се вземе от банковата му сметка сума, равна на откраднатата. Да приемем, че би било справедливо и необходимо да се овъзмезди убийството на жертвата чрез смъртта на убиеца. Но смъртното наказание не е просто смърт. То е също толкова различно по своята същност от лишаването от живот, колкото е концентрационният лагер от затвора. То несъмнено е убийство, което, аритметически погледнато, заплаща за извършеното убийство. Но прибавя към смъртта един правилник, един обществен и познат на жертвата предумисъл, една организация, най-после, която сама е извор на душевни страдания, по-страшни от смъртта. Следователно няма равностойност. Много правосъдия смятат за най-тежко предумишленото престъпление, а не просто жестокото престъпление. Но какво друго е екзекуцията освен възможно най-предумишленото от всички убийства, с което никакво криминално злодеяние, колкото и пресметнато да е, не може да се сравни? За да има равнозначност, би трябвало смъртното наказание да накаже престъпник, който е предупредил жертвата си, че ще я убие по особено жесток начин, и който от този момент нататък я е затворил произволно, в течение на месеци. Такова чудовище не се среща в живота.

Също така, когато нашите юристи говорят за безболезнена смърт, те не знаят за какво говорят и, най-вече, на тях им липсва въображение. Опустошителният, деградиращ страх, който те налагат месеци и години наред на осъдения, е наказание по-страшно от смъртта, което не е било понесено от жертвата. Дори в ужаса на смъртното насилие, което ѝ е било наложено, последната в повечето случаи приема смъртта, без да узнае какво ѝ се е случило. Времето на ужас свършва с живота и надеждата да се отърве от лудостта, която я застига, вероятно никога не липсва. Напротив, ужасът е застъпен в най-малки подробности при осъдения на смърт. Мъките и надеждата се сменят с предсмъртния ужас на животинското отчаяние. Адвокатът и свещеникът от чиста човештина, пазачите, за да стои затворникът кротко, единодушно го убеждават, че ще бъде помилван. Той вярва с цялото си същество, а после престава да вярва. Надява се денем и се отчайва нощем. С течение на седмиците надеждата и отчаянието се усилват и стават еднакво непоносими. Според всички свидетели цветът на кожата се променя, страхът действа като киселина. „Да знаеш, че ще умреш, не е нищо – споделя един осъден във Френ. – Да не знаеш дали ще живееш, ето това са истинският ужас и тревога.“ Картуш казваше за най-тежкото наказание: „Какво толкова! Само един лош четвърт час.“ А ако става дума за месеци, а не за минути. Дълго

преди това осъденият знае, че ще бъде убит и единственото, което може да го спаси, е помилването, твърде сходно с небесните постановления. Във всеки случай той не може да се намеси, да пледира в своя защита или да убеждава. Всичко става извън него. Вече не е човек, а нещо, което очаква да се разпоредят с него палачите. Държан е в състояние на абсолютна нужда, тази на вцепенената природа, но със съзнание, което е основният му враг.

Когато чиновниците, чийто занаят е да убият този човек, го наричат „колетна пратка“, те знаят какво говорят. Да не можеш да направиш нищо срещу ръката, която ви премества, пази или отхвърля, не е ли това всъщност да бъдеш като пакет или вещь, или, по-точно, като спънато животно. Дори животното може да откаже да се храни. Осъденият не може да си го позволи. Той се ползва от специално меню (във Френ меню номер 4, с допълнително мляко, вино, захар, конфитюр, масло); следен е да се храни. Ако трябва, бива насилван. Животното, което предстои да бъде убито, трябва да бъде в добра форма. Нещото или животното имат право само на тези унижителни волности, които се наричат капризи. „Те се чувствителни“, заявява без ирония един бригаден командир във Френ, говорейки за осъдените на смърт. Несъмнено, но как по друг начин да достигнеш свободата и онази свободна воля, от която човек не може да се лиши? Чувствителен или не, от момента, когато присъдата е произнесена, осъденият е вкаран в една неумолима машина. Той се върти определен брой седмици в механизми, управляващи всичките му жестове, и накрая го предават в ръцете, които ще го хвърлят върху машината за убиване. „Колетът“ повече не е подвластен на случайностите, действащи върху живите същества, а на механичните закони, които му позволяват безпогрешно да предвиди деня на своето обезглавяване.

С този ден приключва положението му на предмет. По време на трите четвърти час, дележи го от наказанието, сигурността на една всесилна смърт съсипва всичко; вързаното и подчинено животно познава такъв ад, пред който онзи, с който го заплашват, изглежда смешен. Гърците в последна сметка са били по-хуманни с тяхната отрова. Те оставят на своите осъдени относителна свобода, възможността да ускорят или да забавят собствената си смърт. Дават им възможност за избор между самоубийството и екзекуцията. Ние за по-сигурно решаваме сами. Но не може да има истинска справедливост, освен ако осъденият, след като е съобщил за намерението си месеци предварително, бе влязъл в дома на жертвата си, беше я завързал здраво, беше я уведолил, че ще бъде убита след един час, и беше използвал най-накрая този час да построи

оръдието на смъртта. Кой престъпник някога е довел жертвата си до толкова отчаяно и безсилно положение?

Това несъмнено обяснява странната подчиненост, която по правило се наблюдава у осъдените в момента на тяхната екзекуция. Тези хора, които повече нямат какво да губят, биха могли да заложат всичко на карта, да предпочетат да умрат от случаен куршум или да бъдат гилотинирани в една от онези свирепи битки, които замъгляват всички сетива. В известен смисъл това би значело да умрат свободни. И все пак, с няколко малки изключения, осъдените по правило вървят овчедушно към смъртта си в някакво мрачно безсилие. Сигурно това имат предвид нашите журналисти, когато пишат, че осъденият е посрещнал достойно смъртта. Трябва да разбираме, че той не е вдигал шум, не е излязъл от състоянието си на колет и всички са му признателни за това. В едно толкова позорно дело заинтересуваният показва похвално благоприличие, като не допуска позорът да трае прекалено дълго. Но комплиментите и отличията за храброст са част от общата мистификация, която обгръща смъртното наказание. Защото осъденият ще се държи толкова по-благопристойно, колкото повече го е страх. Той ще заслужи похвалите на нашата преса само ако страхът или чувството му на обреченост го направят напълно стерилен. Нека добре ме чуят. Някои осъдени по политически или други причини умират героически и за тях трябва да се говори с полагашото им се възхищение и уважение. Но повечето от тях не познават друго мълчание освен това на страха, друго безучастие освен това на ужаса и, струва ми се, това ужасно мълчание заслужава още по-голямо уважение. Когато свещеник Бела Жюст предлага на млад затворник да пише на близките си малко преди да бъде обесен и чува отговора: „Не ми стига смелост дори за това“, как е възможно един свещеник при това признание за слабост да не се преклони пред най-жалкото и най-свещеното у човека? За онези, които не говорят и за които се знае какво са преживели по локвичката, която оставят на мястото, откъдето ги измъкват, кой би дръзнал да каже, че са умрели страхливо? И какво определение би трябвало да дадем на довелите ги до този страх? Най-после, всеки убиец, когато убива, е подложен на риска на най-ужасната смърт, докато онези, които го убиват, не рискуват нищо, освен да получат повишение.

Но това, което човек изпитва тогава, е извън всяка нравственост. Нито добродетелта, нито храбростта, нито интелигентността, нито дори невинността играят някаква роля тук. Обществото с един замах се връща към примитивните страхове, където нищо не може да бъде съдено.

Всяка справедливост, както и всяко достойнство са изчезнали. „Чувството за невинност не е защита срещу насилието... Виждал съм как истински бандити умират храбро, докато невинни хора са отивали към смъртта, треперейки с всичките си крайници.“ Когато същият човек прибави, че според неговия опит слабостта обхваща по-силно интелектуалците, той не заключава, че тази категория хора са по-малко смели от други, а само че те имат по-богато въображение. Изправен срещу неизбежната смърт, човек, каквито и да са убежденията му, е потресен до дъното на съществуването си. Чувството за безсилие и самота на вързания осъден, застанал срещу обществената коалиция, която иска смъртта му, представлява за самия него невъобразимо наказание. В този смисъл наистина е по-добре екзекуциите да бъдат публични. Актьорът, който се крие във всеки човек, би могъл тогава да се притече на помощ на изплашеното животно и да му помогне да запази достойнство дори в собствените си очи. Но нощта и тайнствеността са безмилостни. При тази беда храбростта, душевните сили, даже вярата има опасност да станат случайни. Като общо правило човек е съсипан от очакването на смъртното наказание много преди да умре. Налагат му две смърти, от които първата е по-страшна от другата при положение, че е убил само веднъж. Сравнено с това мъчение, „око за око, зъб за зъб“ изглежда цивилизован закон. Той никога не е твърдял, че трябва да се извадят и двете очи на онзи, който е извадил само едното око на ближния си.

Тази фундаментална несправедливост се отразява освен това върху родителите на осъдения. Жертвата има родители, чиито страдания обикновено са безкрайни и които в повечето случаи искат да бъдат отмъстени. Те са, но родителите на осъдения тогава стават жертва на такова изключително нещастие, което ги наказва отвъд границата на всякаква справедливост. Очакването на една майка или на един баща месеци наред, затворническата приемна, фалшивите разговори, с които се запълват кратките мигове, прекарани с осъдения, картините на екзекуцията най-сетне са мъчения, на които са подложени близките на жертвата. Каквито и да са чувствата на последните, те не могат да искат отмъщението да надхвърли толкова много престъплението и да измъчва същества, които споделят с голяма сила тяхната собствена мъка. „Аз съм помилван, отче – пише един осъден на смърт, – все още не мога да си дам сметка за щастieto, което не осъзнавам напълно; заповедта е била подписана на 30 април и ми бе съобщена в сряда на връщане от свиждане. Веднага съобщих това на мама и татко, които още не бяха напуснали затвора. Можете да си представите щастieto им.“ Можем да си го

представим наистина, но само ако успеем да си представим тяхното непрекъснато страдание до момента на помилването и безнадеждното отчаяние на тези, които получават другата вест, онази, която несправедливо ги наказва в тяхната невинност и беда.

За да приключим с библейското „око за око, зъб за зъб“, трябва да уточним, че даже в примитивната си форма то може да се приложи само при двама души, от които единият е напълно невинен, а другият напълно виновен. Жертвата, разбира се, е невинна. Но няма обществото, което я представлява, би могло да твърди, че е невинно? Не е ли то отговорно, поне отчасти, за престъплението, което наказва с такава строгост? Тази тема често е била развивана и аз няма да повтарям аргументите, които най-различни мислители са излагали от XVIII век насам. Можем да обобщим все пак, като кажем, че всяко общество има престъпниците, които заслужава. Но що се отнася до Франция, невъзможно е да не се отбележат обстоятелствата, които би трябвало да накарат нашите законодатели да бъдат по-скромни. През 1952 г. в отговор на анкета на вестник „Фигаро“ за смъртното наказание един полковник твърдеше, че институцията на доживотната каторга като най-тежко наказание ще се превърне в развъдник на престъпността. Този висш офицер като че не знаеше, и аз се радвам заради него, че ние вече си имаме развъдници на престъпността, заедно с централните ни затвори, с тази ценна разлика обаче, че от тях може да се излезе по всяко време на деня и на нощта; това са бистрата и бедняшките жилища, славата на нашата република. По тази точка е невъзможно човек да се изрази въздържано.

Според статистиката 64 000 са свръхнаселените жилища (по 3 до 5 души в стая) само в Париж. Наистина детеубиецът е особено отвратителна фигура, която не събужда никаква жалост. Също така е вероятно (казвам вероятно) никой от читателите ми, поставени при същите промискуитетни условия, да не стигне до убийство на деца. Следователно не става въпрос за намаляване на вината на някакви чудовища. Но тези същите чудовища, поставени в прилични жилища, може би не биха имали възможност да отидат толкова далече. Най-малкото, което бихме могли да кажем, е, че те не са единствено виновни, и изглежда трудно да възприемем, че правото да ги наказват е дадено на същите тези, които субсидират производството на захарно цвекло вместо строителството на жилища.

Но алкохолът прави този скандал още по-очевиден. Известно е, че населението на Франция е системно интоксикационно от парламентарното си мнозинство най-общо поради отвратителни подбуди. От друга

страна, делът на отговорност на алкохола в генезиса на престъпленията е кошмарен. Един адвокат (Гийон) го пресмята на 60%. За доктор Лагриф този процент варира между 41,7% и 72%. Една анкета, направена през 1951 г. в разпределителния център на затвора във Френ сред по-леките престъпления, разкрива, че 29% са хронични алкохолици, а 24% произхождат от семейства на алкохолици. Накрая 95% от детеубийците са алкохолици. Това са красноречиви цифри. Бихме могли да изложим и една още по-впечатляваща цифра: декларацията на един аперитив, който през 1953 г. отчита пред данъчните служби 410 милиона приход. Сравнението на тези цифри упълномощава да уведоим акционерите във въпросната къща и защитниците на алкохола в парламента, че със сигурност са убили повече деца, отколкото могат да си представят. Сам противник на смъртното наказание, аз съм далеч от мисълта да искам те да бъдат осъдени на смърт. Но като начало ми се струва наложително и спешно да бъдат отведени с военен ескорт да присъстват на екзекуцията на поредния детеубиец и на излизане да им се връчи лист със статистически данни, съдържащ цифрите, за които говорих.

Що се отнася до държавата, щом разлива алкохол, не бива да се чу-ди, че жъне престъпления. Тя не се учудва в началото и се ограничава само да сече главите, в които сама е наляла толкова много алкохол. Тя невъзмутимо раздава правосъдие и се поставя в ролята на кредитор: чистата ѝ съвест остава ненакърнима. Както този представител... който в отговор на анкетата на „Фигаро“ се провиква: „Знам какво би направил и най-върлият противник на смъртното наказание, ако, имайки оръжие под ръка, изведнъж се озове в присъствието на убийци, които се готвят да убият баща му, майка му, децата му или най-добрия му приятел. Хайде де!“ Самото това „хайде де“ леко лъха на алкохол. Естествено, най-върлият противник на смъртното наказание ще стреля по убийците, с право и без това да бъде в противоречие с основанията да бъде против смъртното наказание. Но ако той би имал на всичкото отгоре увереност в идеите и ако въпросните убийци вонят малко силно на алкохол, той след това би отишъл да се заеме с онези, чието призвание е да напиват бъдещите престъпници. Наистина е изумително, че на родителите на жертвите на алкохолни престъпления не е хрумнала мисълта да изискат известни разяснения от Парламента. Случва се точно обратното и държавата, облечена с общото доверие, подкрепяна дори от общественото мнение, продължава да наказва убийците, дори и най-вече алкохолици, така както сутеньорът наказва трудолюбивите създания, които съставляват имуществото му. Но сутеньорът не чете морал. Държавата го прави.

Нейната юриспруденция, дори ако се случи да признае, че алкохолното опиянение представлява понякога смекчаващо вината обстоятелство, игнорира хроническия алкохолизъм. Опиянението придружава спонтанните престъпления, които не се наказват със смърт, докато хроничният алкохолик е способен на предумишлено убийство, което може да му коства живота. Следователно държавата си запазва правото да наказва в единствения случай, когато отговорността ѝ е дълбоко уязвена.

Нима това означава, че всеки алкохолик трябва да бъде обявен за невменяем от държавата, която ще се бие в гърдите, докато нацията започне да пие само плодов сок? Разбира се, че не. Така както основанията, извлечени от теорията за наследствеността, не трябва да премахват всякаква вина. Истинската отговорност на един престъпник не може да се оцени с точност. Знае се, че сметките са безсилни да отчетат броя на предците ни, било то алкохолици или не... 22 пъти по-голям от броя на сегашните обитатели на Земята. Броят на лошите или извратени склонности, които са могли да ни предадат, следователно не може да се пресметне. Идваме на този свят обременени с товара на безкрайна необходимост. Би трябвало да се решим в този случай на повсеместна безотговорност. Логиката би повелявала да не бъдат раздавани нито наказание, нито възмездие и в същото време всяко общество би станало невъзможно. Инстинктът за съхранение на обществата и следователно на индивидите, напротив, изисква постулирането на индивидуалната отговорност. Трябва да го приемем, без да мечтаем за абсолютно снизхождение, което би съвпаднало със смъртта на всяко общество. Същото разсъждение обаче трябва да ни доведе до извода, че не съществува тотална отговорност, нито следователно абсолютно наказание или възмездие. Никой не може да бъде окончателно възнаграден, дори чрез Нобелови награди. Но и никой не би трябвало да бъде наказван абсолютно, ако е признат за виновен и, най-вече, ако има вероятност да се окаже невинен. Смъртното наказание, което не задоволява истински нито назиданието, нито правосъдието, раздаващо награди и наказания, си присвоява на всичкото отгоре една прекомерна привилегия да твърди, че наказва винаги относителната вина чрез необратимото и окончателно наказание.

Ако смъртното наказание всъщност е съмнително като пример и бавно като правосъдие, трябва да се съгласим заедно със защитниците му, че то е елиминиращо. Смъртното наказание премахва окончателно осъдения. Дори симо това, честно казано, би трябвало да изключи, особено за защитниците му, повторението на случайни аргументи, които биха могли да бъдат, както видяхме, непрекъснато оспорвани. По-

почтено е да отбележим, че то е окончателно, защото такава трябва да бъде, да изтъкнем, че някои хора са невменяеми в обществото, че те представляват постоянна заплаха за всеки гражданин и за обществения ред и че е необходимо, след всичко посочено, да бъдат премахнати. Никой най-малкото не би могъл да отрече съществуването на някои социални диваци, на които нищо като че не може да сломи енергията и бруталността. Смъртното наказание очевидно не решава проблема, който те поставят. Да се съгласим поне, че го премахва.

Ще са върна пак на тези хора. Но нима смъртното наказание се отнася само до тях? Можем ли да бъдем сигурни, че никой от езекутираните не е непоправим? Можем ли дори да отсъдим, че никой от тях не е невинен? Не би ли трябвало да признаем, че в двата случая смъртното наказание е унищожително в степента, в която е непоправимо? Вчера, 15 март 1957 г., в Калифорния бе езекутиран Бъртън Абът, осъден на смърт за това, че е убил едно четиринадесетгодишно момиченце. Ето, смятам аз, едно от тези отвратителни престъпления, които веднага поставят извършителя в категорията на невменяемите. Въпреки че Абът винаги е твърдял, че е невинен, той бе осъден. Езекуцията бе определена за 15 март в десет часа. В девет и десет бе разрешена отсрочка, за да се даде възможност на защитата да представи последно обжалване. В единадесет часа молбата за помилване бе отхвърлена. В единадесет и петнадесет Абът влезе в газовата камера. В единадесет и осемнадесет вече вдишваше първите порции газ. В единадесет и двадесет секретарят на комисията по жалбите се обади по телефона. Комисията бе променила решението си. Бяха потърсили губернатора, който бил излязъл в морето, после се бяха свързали направо със затвора. Извадиха Абът от газовата камера. Беше твърде късно. Ако само предишния ден времето в Калифорния бе буреносно, губернаторът не би излязъл в открито море. Той щеше да се обади две минути по-рано: днес Абът щеше да бъде жив и може би щеше да докаже своята невинност. Всяко друго наказание, колкото и тежко да е, щеше да му остави тази възможност. Смъртното наказание не му остави никаква.

Някои ще кажат, че този случай е изключение. Нашият живот е също изключение и все пак в мимолетното съществуване, каквото е нашето, това се случва тук, до нас, на десетина часа път със самолет. Нещастнието на Абът не е изключение, а един случай сред останалите, грешка, която не е изолирана, ако вярваме на вестниците (справка: аферата Десе, за да цитирам само най-скорошния случай). Юристът Оливекроа, прилагайки около 1860 г. теорията на вероятностите към възможността за

съдебна грешка, заключил, че поне един невинен е бил осъден от двеста петдесет и седем случая. Малък ли е процентът? Той е малък, ако става въпрос за средно тежки наказания. Той е безкраен, когато се отнася до смъртното наказание. Когато Юго пише, че за него гилотина са нарича Лесюрк (невинен гилотиниран), той не иска да каже, че всички осъдени, обезглавени от нея, са лесюрковци, но че е достатъчен един Лесюрк, за да бъде тя навеки опорочена. Научаваме, че Белгия окончателно се е отказала да произнася смъртни присъди след една съдебна грешка и че Англия е поставила въпроса за премахване на смъртното наказание след аферата Хеес. Така стават разбираеми заключенията на този прокурор, който, запитан за възможностите за помилване на престъпник, най-вероятно виновен, но чиято жертва не е била открита, пише: „Фактът, че Х... е жив, дава на съответните органи възможността да проучат и след това да приведат свободно всеки нов знак за съществуването на жена му (подсъдимият бил обвинен, че е убил жена си, но тялото ѝ не било намерено)... Обратно, екзекуцията при смъртното наказание, като анулира тази хипотетична възможност за проверка, ще даде, страхувам се, на най-незначителния знак теоретична стойност, сила на съжалението, които смятам, че е нежелателно да се придават.“ Любовта към правото и истината се изразява тук по един трогателен начин и би било подходящо често да се цитира в нашите съдилища тази „сила на съжалението“, която толкова категорично резюмира опасността, пред която се изправя всеки съдебен заседател. В действителност, щом невинният умре, никой не може да направи нищо за него, освен да бъде реабилитиран, ако все още има някой, който да го поиска. Тогава му се връща невинността, която всъщност той никога не е губил. Но преследването, на което е станал жертва, ужасните му мъки, страховитият му край са придобити завинаги, Остава само да се мисли за бъдещите невинни, за да може тези мъки да им бъдат спестени. В Белгия са го направили. У нас съвестите, по всичко личи, са спокойни.

Несъмнено това спокойствие почива върху идеята, че правосъдието също е отбелязало напредък и се движи в крак с науката. Когато ученият-експерт дава мнение в углавния съд, изглежда, сякаш говори свещеник, и съдебните заседатели, въодушевени от религията на науката, гласуват. А и неотдавнашни случаи, от които главният бе този с Беснар, дадоха представа за това какво би могло да представлява една комедия от експерти. Вината не е по-прецизно установена поради поставянето ѝ в епруветка, пък било то и градуирана. Една втора епруветка ще каже точно обратното и личното уравнение запазва цялата си важност в

тази опасна математика. Процентът на учените, които са наистина експерти, е същият като на съдиите психолози, само малко по-висок от този на наистина сериозните и обективни съдебни заседатели. Днес, както и вчера, възможността от грешка си остава. Утре една нова експертиза ще провъзгласи за невинен някой си Абът. Но Абът ще бъде мъртъв също така научно и науката, която твърди, че може да установи както невинността, така и вината, все още не е успяла да възкреси онези, които умъртвява.

Нима сме сигурни, че сред виновните сме убивали само непоправимите? Всички онези, които като мен в известен период от живота са следили по необходимост углавните процеси, знаят, че има голяма доза случайност във всяка присъда, пък била тя и смъртна. Видят на обвиняемия, неговото потекло (прелюбодеянието често е смятано за утежняващо вината обстоятелство от съдебните заседатели, за които никога не можах да повярвам, че всички и всякога са били верни съпрузи), поведението му (което е в негова полза само ако е конвенционално, тоест престорено в повечето време), дори начинът му на изразяване (старите кучета знаят, че не трябва нито да заекват, нито да говорят прекалено гладко), намесата на публиката, оценена сантиментално (а истината, за жалост, невинаги е трогателна), толкова много случайности, които влияят върху крайното решение на съдебните заседатели. В момента на произнасяне на смъртната присъда можем да бъдем сигурни, че за да се стигне до най-безвъзвратното наказание, е било необходимо взаимодействието на много случайности. Когато знаем, че най-тежката присъда зависи от преценката, която съдебните заседатели правят на смекчаващите вината обстоятелства, когато знаем най-вече, че реформата от 1832 г. дава на нашите съдебни заседатели правото да присъждат неопределени смекчаващи вината обстоятелства, можем да си представим свободата на действие, оставена да зависи от моментното настроение на съдебните заседатели. Вече не законът с точност определя случая, когато смъртта трябва да бъде присъдена, а съдебният заседател, който, след като се произнесе, му отдава дължимото, съобщавайки го на подсъдимия. И тъй като няма два еднакви състава съдебни заседатели, онзи, който е екзекутиран, би могъл и да не бъде. Невменяем в очите на честните люде от Ил-е-Вилен, той ще види да му се дава някакво подобие на извинение от добрите граждани на Вар. За нещастие едно и също острие пада и в два-та департамента. И то не е без значение.

Случайностите на времето се прибавят към тези на географията, за да засилят един общ абсурд, френският работник комунист, който е

гилотиниран в Алжир, защото е поставил бомба (открита, преди да избухне) в съблекалнята на фабриката, е бил осъден както в духа на постъпката си, така и в духа на времето. При сегашния климат в Алжир се иска едновременно да се докаже на арабското обществено мнение, че гилотината е предназначена и за французите, както и да се задоволи френското обществено мнение, възмутено от престъпленията на тероризма. В същия момент при все това министърът, който поема отговорността за гилотината, приема гласовете на комунисти в своя изборителен окръг. Ако обстоятелствата бяха други, подсъдимият щеше леко да се отърве и щеше да рискува само ако някога стане народен представител на партията си, да пие в един и същи бюфет заедно с министъра. Такива мисли са горчиви и бихме искали те да останат живи в съзнанието на нашите управници. Те трябва да знаят, че времената и нравите се менят, идва ден, когато виновният, набързо езекутиран, няма да изглежда вече толкова черен. Но вече е твърде късно и не остава нищо друго, освен да се покаем или да забравим. Разбира се, избираме забравата. Въпреки това обществото не остава незасегнато. Ненаказаното престъпление, според гърците, разнася зараза в града. Но осъдената невинност или прекалено тежко наказаното престъпление по същата логика не го петни по-малко. Ние във Франция знаем това.

Такова е, ще каже някой, човешкото правосъдие и въпреки несъвършенствата си то е по-добро в сравнение с произвола. Но тази меланхолична оценка е поносима само когато се отнася до обикновените наказания. Тя е скандална, когато става въпрос за смъртните присъди. Едно класическо френско произведение по право, за да оправдае смъртното наказание за това, че в него няма степени, пише така: „Човешката справедливост съвсем няма амбицията да осигурява такава пропорция. Защо? Защото тя знае, че е несъвършена.“ Трябва ли следователно да заключим, че това несъвършенство ни дава правото да произнасяме абсолютна присъда и че неспособно да осъзнае чистата справедливост, обществото трябва прибързано да прилага, при възможно най-голям риск, висша несправедливост? Ако правосъдието знае, че е несъвършено, не би ли било по-подходящо да се държи скромно и да оставя при присъдите си достатъчно поле за действие, за да може евентуалната грешка да бъде поправена? Тази слабост, която си признава, непрекъснато, смекчавашо вината обстоятелство, не е ли редно винаги да го предоставя на самия престъпник? Нима съдебните заседатели биха могли благопристойно да кажат: „Ако ние ви убием по погрешка, вие ще ни простите предвид слабостите на общата ни природа. Но ние ви осъждаме на смърт, без

да се съобразяваме нито с тези слабости, нито с тази природа.“ Съществува единомислие на всички хора по отношение на грешката и заблудата. Трябвали това единомислие да е валидно за съда и да бъде отнето на обвиняемия? Не, и ако правосъдието има някакъв смисъл в този свят, то не означава нищо друго освен признаването на това единомислие; то не може по самата си същност, да бъде отделено от състраданието. Състраданието в случая не е нищо друго освен чувство за общо страдание, а не лекомислено снизхождение, което няма да държи никаква сметка за страданията и правата на жертвите. То не изключва наказанието, но преустановява върховната присъда. Тя отблъсква в окончателната, непоправима степен, която представлява несправедливост за цялото човечество, тъй като не дава своята лепта за нищетата на общото положение.

Честно казано, някои съдебни заседатели знаят добре това и често допускат смекчаващи вината обстоятелства при престъпление, което нищо не би могло да смекчи. То е, защото тогава смъртното наказание им се струва прекалено и те предпочитат по-скоро да не накажат достатъчно, отколкото да накажат прекалено. Изключителната строгост на наказанието в този случай облагодетелства престъплението, вместо да го санкционира. Не минава сесия на углавния съд, без нашата преса да пише, че присъдата е непоследователна и пред лицето на фактите тя изглежда или недостатъчна, или прекалена. На съдебните заседатели това е известно. Само че пред необятността на смъртното наказание те предпочитат, както бихме направили и ние, по-скоро да минат за объркани, отколкото да поставят на изпитание бъдещите си нощи. Знаейки, че са несвършени, те поне извличат подходящите следствия. И истинското правосъдие е на тяхна страна точно в същата степен, в която логиката не е.

Съществуват все пак големи престъпници, които всички съдебни заседатели биха осъдили независимо от това къде и в кои времена. Престъпленията им са безспорни и доказателствата на обвинението се сливат с признанията на защитата. Несъмнено нормалното и чудовищното, съдържащо се в тях, ги поставя в графата на патологиите. Но специалистите психиатри потвърждават в повечето случаи тяхната вменяемост. Наскоро в Париж някакъв младеж, малко слабохарактерен, но добър и обичлив, много привързан към своите, се раздразва, според собствените му признания, от забележката на баща си, че се прибрал късно. Бащата четял, седнал на масата в трапезарията. Младежът взел брадвата и изотзад нанесъл на баща си няколко смъртоносни удара. После убил по същия начин майка си, която била в кухнята. Съблякъл се, скрил

окървавения си панталон в гардероба, отишъл на гости, без да се издаде, у родителите на годеницата си, върнал се след това у дома си и съобщил на полицията, че е намерил родителите си убити. Полицията веднага открила окървавения панталон и получила без много трудности самопризнанията на отцеубиеца. Психиатрите заключили, че той съзнателно е извършил убийството в състояние на раздразнение. Странното му безразличие, за което дал и други доказателства в затвора (радвайки се, че на погребението на родителите му имало много хора: „Те бяха обичани от всички“, говорел той на адвоката си), не би могло при това да бъде окачествено като нормално. Но разсъдъкът му бил непокътнат, поне привидно.

Много „чудовища“ имат такива непроницаеми лица. Те биват премахнати, като се вземат под внимание единствено фактите. Очевидно естеството или тежестта на техните престъпления не позволяват да се мисли, че биха могли да се разкаят или поправят. Трябва само да се предотврати да не започнат отново и няма друго решение, освен да бъдат премахнати. Да този фронт и единствено на него дискусиата около смъртното наказание е законна. Във всички останали случаи аргументите на консерваторите не издържат на критиките на аболиционистите. В тази граница, в неведението, в което се намираме, се налага един облог. Никакъв факт, никакъв довод не може да отдели тези, които смятат, че трябва винаги да бъде дадена възможност и на най-низкия човек, от онези, които смятат подобна възможност за въображаема. Но може би е постижимо на този последен фронт да преминем отвъд дългото противопоставяне между привърженици и противници на смъртното наказание, като разгледаме доколко днес е уместно това наказание в Европа. Несравнимо по-малко професионално ще се опитам да отговоря на пожеланието на един швейцарски юрист, професор Жан Гравен, който през 1952 г. написа в забележителния си труд върху смъртното наказание: „За проблема, който отново се поставя пред съвестта и разума ни, ние мислим, че решение трябва да се търси не въз основа на концепциите, въпросите и доводите от миналото, нито на надеждите и теоретичните обещания на бъдещето, а въз основа на сегашните идеи, дадености и нужди.“ Може наистина да се спори до безкрайност върху ползите или пораженията на смъртното наказание през вековете или в светлината на идеите. Но то играе роля тук и сега и ние трябва да определим нашата позиция тук и сега, пред лицето на съвременния палач. Какво представлява смъртното наказание за хората от средата на века?

За да опростим, нека кажем, че нашата цивилизация е загубила

единствените ценности, които по определен начин биха могли да оправдаят това наказание, и, напротив, страда от злини, които изискват неговото премахване. Другояче казано, премахването на смъртното наказание би трябвало да бъде поискано от съвестните членове на нашето общество, едновременно поради причини, свързани с логиката и реализма.

Първо, по отношение на логиката. Да се постанови, че един човек трябва да бъде покосен от пределното наказание, означава да се реши, че този човек няма никаква възможност да се поправи. Тук, нека повторим, доводите сякаш се сблъскват и кристализират в безплодна съпротива. Но именно затова нито един от нас не може да се справи с въпроса, защото всички ние сме едновременно съдия и страна. Оттам и несигурността ни за правото, което имаме да убиваме, както и безсилието ни да се убедим един друг в него. Без абсолютна невинност не съществува върховен съдник. А всички ние сме вършили зло в живота си и дори това зло, без да попада под ударите на закона, е стигнало до неизвестно престъпление. Няма праведници, а само същества, повече или по-малко бедни откъм справедливост. Това, че живеем, поне ни позволява да го узнаем и да прибавим към съвкупността от действията си малко добро, което отчасти би компенсирало злото, което сме поселили в този свят. Правото на живот, което съвпада с възможността за изкупление, е естественото право на всеки човек, дори на най-лошия. И най-долният престъпник, и най-неподкупният съдия се оказват един до друг, еднакво нещастни и единни. Без това право нравственият живот е невъзможен. На нито един от нас, в частност, не е позволено да погуби надеждата дори и на един-единствен човек, не и преди смъртта му, която превръща живота му в съдба и позволява тогава окончателна присъда. Но да се произнесе окончателна присъда преди смъртта му, да се обяви закриването на сметките, когато кредиторът е още жив, не е в правото на никой човек. На тази граница, който съди в абсолютна степен, сам абсолютно се осъжда.

Бернар Фало, от групата „Маси“, на служба в Гестапо, осъден на смърт, след като бе признал многобройните и ужасни престъпления, в които се бе провинил, и посрещнал смъртта с изключителна смелост, сам заявяваше, че не може да бъде помилван. „Ръцете ми са прекалено много опръскани с кръв“, казваше той на свой другар от затвора. Общественото мнение и това на съдиите му го поставяше в категорията на непоправимите и аз бих бил склонен да се съглася, ако не бях прочел едно удивително свидетелство. Ето какво Фало споделил със същия този другар, след като бе заявил, че иска да посрещне смело смъртта: „Искаш

ли да ти кажа за какво най-много съжалявам. Е, добре! За това, че по-рано не съм познавал Библията, която имам. Уверявам те, че сега нямаше да съм тук.“ Не става дума да се поддадеш на някаква общоприета образност и да се позовеш на добрите каторжници на Виктор Юго. Говори се, че просветителските векове са искали да премахнат смъртното наказание под предлог, че човекът е в основата си добър. Естествено, не е така (той е: по-добър или по-лош). След двадесет години от нашата превъзходна история добре знаем това. Но именно защото не е такъв, никой сред нас не може да се самообяви за върховен съдник и да постанови окончателното премахване на най-големия престъпник, понеже нито един от нас не може да твърди, че е абсолютно невинен. Върховната присъда прекъсва единствената безспорна човешка солидарност, солидарността срещу смъртта и не може да бъде легитимирана освен чрез истина или принцип, стоящи над човека.

Всъщност най-тежкото наказание винаги е било, векове наред, религиозното. Налагано в името на краля, наместник на Бога на земята, или на свещениците, или в името на обществото, схващано като свещено тяло, тогава то не нарушава човешкото единство, а принадлежността на виновния към божествената общност, която единствена може да му вдъхне живот. Земният живот несъмнено му се отнема, но шансът му за изкупление е запазен. Истинската присъда не е произнесена, това ще стане в другия свят. Религиозните ценности и в частност вярата във вечния живот следователно са единствените основания за върховното наказание, защото те не позволяват, според собствената им логика, то да бъде окончателно и непоправимо. Тогава то е оправдано единствено в степента, в която не е върховно.

Католическата църква например винаги е приемала необходимостта от смъртно наказание. Самата тя щедро го е налагала в други времена. И днес още го оправдава и признава на държавата правото да го прилага. Колкото и нюансирана да е позицията ѝ, в нея има истинско чувство, което е било направо изразено през 1937 г. от един швейцарски държавен съветник от Фрибург по време на дискусия в Националния съвет по въпросите на смъртното наказание. Според господин Гран и най-закоравелият престъпник пред заплашващата го екзекуция се затваря в себе си. „Той се разкайва и подготовката му за смъртта е облекчена. Църквата е спасила един от своите, тя е изпълнила божествената си мисия. Ето защо тя е приемала смъртното наказание не само като средство за легитимна отбрана, но и като мощно средство за спасение... Без да поставяме Църквата под въпрос, чрез смъртното наказание тя е в състояние

да претендира за квазибожествена сила така, както войната.“

По силата на същото разсъждение несъмнено можеше да се прочете върху сабята на палача на Фрибург формулата: „Исусе, ти си Съдията.“ В такъв случай палачът се оказва изпълнител на божествена функция. Той е човекът, който разрушава тялото, за да предостави душата на божествената присъда, която никоой не предрешава. Може би някой ще сметне, че такива формулировки носят със себе си доста възмутителна неяснота. И несъмнено за онзи, който се придържа към учението на Исус, тази сабя е още едно оскърбление към личността Христова. Човек може да разбере в тази светлина ужасните думи на един осъден руснак, когото царските палачи се готвели да обесят през 1905-а и който твърдо казал на свещеника, дошъл да го утеши с лика на Христа: „Махнете се и не богохулствайте.“ Неверникът също би могъл да не мисли, че хората, поставили в центъра на вярата си поразителната жертва на съдебна грешка, би трябвало да се покажат най-малкото съдържани по отношение на узаконеното убийство. Можем също така да припомним на вярващите, че император Юлиан преди покръстването си не искал да дава държавни постове на християни, защото те непрекъснато отказвали да прознаят смъртни присъди или да бъдат съучастници. Следователно пет века наред християните вярвали, че самото нравствено послание на техния учител им забранява да убиват. Но католическата вяра не се подхранва само от нравственото послание на Христос. Тя черпи също от Стария завет, както и от свети Павел и Апостолите. В частност, безсмъртието на душата и всеобщото възкресение на телата са въпроси на догмата. Оттам смъртното наказание за вярващия се превръща във временно наказание, в очакване на окончателната присъда, едно положение, необходимо само за земния порядък, административна мярка, която не само не унищожава виновния, но, напротив, може да способства за неговата изкупление. Не твърдя, че всички вярващи мислят по този начин, и с лекота мога да си представя, че католиците биха могли да бъдат по-близо до Христос, отколкото до Мойсей или свети Павел. Казвам само, че вярата в безсмъртието на душата е позволила на католицизма да постави проблема за смъртното наказание с различна терминология и да го оправдае.

Но какво представлява това оправдание в обществото, в което живеем и което както в институциите си, така и в нравите си се десакрализира? Когато един съдия атеист, скептик или агностик налага смъртно наказание на невярващ подсъдим, той произнася окончателна присъда, която не подлежи на поправка. Той се поставя на Божия престол, без да

има неговата сила и освен това, без да вярва. Най-общо казано убива за това, защото предците му са вярвали във вечния живот. Но обществото, което той твърди, че представлява, налага всъщност една мярка за унищожение, нарушава човешката общност, обединена срещу смъртта, и самото то се поставя в положението на абсолютна ценност, тъй като претендира за абсолютна власт. Без съмнение то по традиция изпраща свещеник на осъдения. Свещеникът има право да се надява, че страхът от наказанието ще спомогне за покръстването на виновния. Кой обаче би приел да се оправдае поради това подобно наказание, наложено и изпълнено в съвсем различен дух? Едно е да вярваш, преди да се уплашиш, друго е да намериш вярата след страха. Покръстването чрез огън или меч винаги ще изглежда подозрително и можем да смятаме, че Църквата се е отказала да тържествува над неверниците чрез насилие. Във всеки случай десакрализираното общество не може да очаква нищо от едно покръстване, към което е подчертано безразлично. То постановява свещено наказание и в същото време му отнема оправданията и ползата от него. То се опива от самото себе си, високомерно изключва злодеите от лоното си, като че ли е самата добродетел. Подобно на някой уважаван човек, който би убил блудния си син, казвайки: „Наистина не знаех какво друго да направя.“ То си присвоява правото да избира, сякаш е самата природа, и да прибавя нечувани страдания към убийството, като че е самият Бог изкупител.

Да се твърди във всеки, случай, че даден човек трябва напълно да бъде отделен от обществото, защото е абсолютно лош, означава, че последното е абсолютно добро, нещо, което нито един мислещ човек днес не би повярвал. Никой не би повярвал и с лекота би помислил точно противното. Нашето общество е станало толкова лошо и толкова престъпно, защото е издигнало себе си за цел и не уважава нищо друго освен собственото си запазване или успеха си в историята. То наистина е десакрализирано. Но през XIX век е започнало да си създава заместител на религията, предлагайки себе си като обект на обожание. Теориите за еволюцията и идеите за подбора, които го съпътстваха, издигнаха като последна цел бъдещето на обществото. Политическите утопии, които се присадиха върху тези доктрини, постановиха в края на епохата златната ера, която предварително би оправдала всички начинания. Обществото свикна да узаконява онова, което може да служи за бъдещето му, и като следствие да използва най-тежкото наказание по абсолютен начин. От този момент нататък то възприема като престъпление и светотатство всичко, което би противоречало на неговия план и временните му

догми. Другояче казано, от свещеник палачът е станал чиновник. Резултатът е налице, тук, около нас. Той е такъв, че в средата на века това общество, което е загубило логически правото да издава смъртни присъди, би трябвало сега да ги премахне от чувство за реализъм.

Как всъщност се определя нашата цивилизация по отношение на престъплението? Отговорът е прост: от тридесет години насам престъпленията на държавата далеч надвишават престъпленията на индивидите. Дори не говорим за войните, световни и локални, въпреки че кръвта също е алкохол, който опиянява с течение на времето като най-силното вино. Но броят на индивидите, убити направо от държавата, е взел астрономически размери и надвишава безкрайно този на частните убийства. Все по-малко и по-малко са подсъдимите по общо право и все повече и повече политическите подсъдими. Доказателството е, че всеки от нас, колкото и уважаван да е, може да си представи възможността един ден да бъде осъден на смърт, докато такава вероятност би се сторила гротескна в началото на века. Остроумието на Алфонс Кар: „Моля господа убийците да започнат“, днес няма никакъв смисъл. Онези, които проливат най-много кръв, са същите, които смятат, че правото, логиката и историята са на тяхна страна.

Нашето общество трябва да се защитава не толкова от индивида, колкото от държавата. Възможно е след тридесет години тези съотношения да станат обратни. Но за момента законната защита трябва да бъде насочена към държавата и най-вече към нея. Правото и най-реалистичният опортюнизъм повеляват законът да защитава индивида срещу една държава, отдадена на лудостта на разкола или гордостта. „Държавата да започне и да премахне смъртното наказание“ би трябвало днес да бъде нашият лозунг.

Кървавите закони, беше казано, окървяват нравите. Но идва едно състояние на безчестие за дадено общество, когато, независимо от всякакви безредици, нравите никога не успяват да станат толкова кървави, както законите. Половин Европа познава това състояние. Ние, французите, го бяхме познали и има опасност да го познаем отново. Екзекутираните по време на окупацията докараха екзекутираните на Освобождението, чиито приятели мечтаят за отмъщение. Някъде другаде обвинени в множество престъпления държави се готвят да удавят вината си в още по-големи кланета. Убива се в името на нацията или в името на една обожествена класа. Убива се в името на бъдещото общество, също така обожествено. Който вярва, че знае всичко, си въобразява, че може всичко. Временни идоли, които изискват абсолютна вяра, неуморно

произнасят абсолютни наказания. И религии без трансцендентност масово избиват осъдени без надежда.

По какъв начин тогава европейското общество от средата на века би оцеляло, без да реши да защитава с всички средства личността срещу държавния произвол? Като се забрани убиването на човека, ще означава публично да се заяви, че обществото и държавата не са абсолютни ценности, да се постанови, че нищо не ги упълномощава да законодателстват окончателно, нито да създават непоправимото. Без смъртното наказание Габриел Пери и Бразила щяха може би да бъдат сред нас. Ние щяхме да можем тогава да ги съдим според нашето мнение и гордо да произнесем присъдата, вместо сега те да ни съдят, а ние да мълчим. Без смъртното наказание трупът на Райк нямаше да трови Унгария, а Германия, по-малко виновна, щеше да бъде по-добре приета в Европа, Руската революция нямаше да агонизира от срам, алжирската кръв щеше да тежи по-малко върху съвестта ни. Без смъртното наказание, най-после, Европа нямаше да бъде заразена от труповете, стоварвани в продължение на двадесет години в изтощената ѝ земя. Всички ценности на нашия континент са разклатени от страха и омразата както между отделните личности, така и между нациите. Борбата на идеите се води с оръжие и острие. Това вече не е естественото и човешко общество, упражняващо правото си да наказва, а идеологията, която властва и изисква човешките си жертви. „Примерът, който ешафодът винаги дава и стана възможно да се напише, е, че човешкият живот престава да бъде свещен, когато има полза той да бъде отнет.“ Привидно това става все полезно, примерът се разгръща, заразата се разпространява навсякъде. Заедно с нея и безредието на нихилизма. Следователно трябва да се издаде едно извънредно постановление и да се заяви в принципите и институциите, че човешката личност е над държавата. Също така всяка мярка, която би намалила натиска на социалните сили върху личността, би помогнала да се обезкръви една Европа, страдаща от прилив на кръв, ще ѝ позволи по-добре да мисли и да тръгне в посока на изцелението. Болестта на Европа е в това, че не вярва на нищо и претендира да знае всичко. Ала не знае всичко, както личи, и съдейки по бунта и надеждата, които са ни обхванали, тя вярва в нещо: вярва, че най-голямото нещастие на човека, в един тайнствен предел, докосва най-голямото му величие. Вярата за по-голямата част европейци е загубена. С нея и оправданията, които тя носеше за реда на наказанието. Но по-голямата част европейци се гнусят и от обожествяването на държавата, която имаше претенцията да замести вярата. Отсега нататък напред път, сигурни и

несигурни, решени повече да не търпим и никога да не потискаме, ние трябва да признаем едновременно надеждата и незнанието си, да се откажем от абсолютния закон, непоправимата институция. Знаем достатъчно, за да кажем, че еди-кой си голям престъпник заслужава вечна каторга. Но ние не знаем достатъчно, за да заповядаме той да бъде лишен от собственото си бъдеще, тоест от общата възможност за изкупление. В утрешна обединена Европа поради това, което току-що казах, тържественото премахване на смъртното наказание би трябвало да бъде член първи от Европейския кодекс, който всички с надежда очакваме.

От хуманитарните идилии на XVIII век до кървавите ешафоди пътят е неотклонен и днешните палачи, всеки знае, са хуманисти. Следователно нашата предпазливост по отношение на хуманитарната идеология никога няма да е достатъчна при разглеждането на такъв въпрос като смъртното наказание. Преди да завърша обаче, искам да повторя, че не илюзиите за естествената доброта на човешкото съзнание, нито вярата в настъпването на някаква златна епоха обясняват моето противопоставяне на смъртното наказание. Напротив, премахването му ми се струва необходимо по причини на разумния песимизъм, логиката и реализма. Не че сърцето не участва в това, което казах. За човек, прекарал седмици наред, четейки спомените на хора, отблизо или отдалеч докоснали се до ешафода, не може да става въпрос да излезе от този тесен тунел такъв, какъвто е влязъл. Но не по-малко вярвам, повтарям, че не съществува отговорност на този свят и трябва да отстъпим пред модерната склонност всичко да се опрости, и жертвата, и убиецът в един и същи куп. Това чисто сантиментално объркване се състои по-скоро от малодушие, отколкото от щедрост, и в последна сметка оправдава онова, което е най-лошо в света. По силата на благословията се благославят също лагерът на робите, подлата сила, организираните палачи, цинизмът на големите политически фигури; предават се братя. Това се вижда около нас. Но именно при сегашното състояние на света човекът на века иска оздравителни закони и институции, които да го обяждват, без да го пречупват, които да го направляват, без да го мачкат. Хвърлен без спирачки в динамиката на историята, той има нужда от тяло, от физическа структура и от няколко закона за равновесието. Той се нуждае най-после от общество на разума, а не от тази анархия, където са го поставили собствената му гордост и безмерните права на държавата.

Убеден съм, че премахването на смъртното наказание ще ни помогне да напреднем по пътя на това общество. Франция би могла, подемайки тази инициатива, да предложи да я разпростре в

неаболуционистките държави от тази и от другата страна на желязната завеса. Но във всеки случай нека даде пример. Тогава смъртното наказание ще бъде заместено от каторга, доживотна за престъпниците, преценени като непоправими, с определен срок за останалите. На онези, които смятат, че такова наказание е по-тежко, отколкото смъртното, ще отговорим, като изразим недоумение защо в такъв случай са го приложили спрямо Ландрю и подобните нему, а смъртно наказание спрямо второстепенните престъпници. Ще им припомним също така, че каторгата остава на подсъдимия възможността да избере смъртта, докато от гилотината няма никакъв обратен път. На онези, които, напротив, смятат, че каторгата е прекалено леко наказание, ще отговорим, първо, че им липсва въображение и, второ, че лишаването от свобода им се струва леко наказание по една-единствена причина и тя е, че съвременното общество ни е научило да презираме свободата.

Каин не бъде убит, но да бъде порицан в очите на хората, ето във всеки случай урока, който би трябвало да извлечем от Стария завет, без да говорим за Евангелията, вместо да се вдъхновяваме от жестоките примери на библейския закон. Във всеки случай нищо не пречи един ограничен във времето опит (за период от десет години например) да бъде проведен у нас, ако Парламентът ни все още е неспособен да купи с алкохол гласовете в полза на тази голяма крачка към цивилизацията, каквато е окончателното премахване на смъртното наказание. И ако наистина общественото мнение и неговите представители не могат да се откажат от този закон на мързела, ограничаващ се да премахне онова, което не може да подобри, то поне в очакване на деня на възраждането и истината не правим тази „тържествена кланица“, която петни нашето общество. Такова, каквото се прилага, колкото и рядко да смъртното наказание представлява отвратителна касапница, оскърбление към личността и тялото на човека. Това обезглавяване, тази жива и изтръгната глава, тези дълги струи кръв датират от една варварска епоха, която е смятала, че ще впечатли народа чрез скотски представления. Днес, когато тази отвратителна смърт се прилага тихомълком, какъв е смисълът от това наказание? Истината е, че в ядрената епоха ние убиваме както в епохата на пружинения кантар. И няма човек с нормална чувствителност, на когото при самата мисъл за тази груба операция да не му се повдигне. Ако френската държава е неспособна да надвие себе си и да донесе на Европа един от лековете, от които тя се нуждае, то нека реформира като начало начина на прилагане на смъртното наказание. Науката, допринесла да се убива толкова много, би могла най-малкото да

послужи да се убива благоприятно. Упойка, която ще направи така, че осъденият да премине от съня в смъртта, която ще бъде оставена на негово разположение поне в течение на един ден, за да може той да си послужи свободно с нея, и която ще му бъде приложена по друг начин в случай на съпротива или слабост, би осигурила премахването, ако държим на това, но би внесла малко благоприятие там, където днес има само долен и мръсен екхибиционизъм.

Посочвам тези компромисни решения в степента, в която понякога отчайващо дълго трябва да чакаме мъдростта и истинската цивилизованост да озарят отговорните за нашето бъдеще. За някои хора, по-многобройни, отколкото смятаме, да знаят какво всъщност представлява смъртното наказание и да не могат да предотвратят изпълнението му, е физически непоносимо. По свой си начин те също изтърпяват това абсолютно несправедливо наказание. Обществото нищо не губи, ако бъдат смекчени мръсните картини, които тегнат над тях. Но в последна сметка и то ще бъде недостатъчно. Нито в сърцата на хората, нито в нравите на обществото ще има траен мир, докато смъртта не бъде поставена извън закона.

КРАЙ

© Албер Камю
© 1998 Георги Панов, превод от френски

Albert Camus
Réflexions Sur la Guillotine

Сканиране и редакция: Царевна Стойкова

Публикация:

Албер Камю. Есета, Изд. „Наука и изкуство“, София, 1998

Печат: Полипринт, Враца
356 с.; 21 см

Alber Camus. Essais

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/6260>]